نورەدین سەعید وەیسی:

پێویستە هەوڵ بدەین سوود لە هاوکێشە سیاسییەکان وەربگرین لە پێناو بەرەو پێشەوەبردنی پرسی نەتەوەییمان

نورەدین سەعید

گفتوگۆ: دڵشاد

نورەدین سەعید وەیسی قەڵەمێکی دیارو ئازای نێو رۆژنامەوانییە و پێویست ناکا بە خوێنەری بناسێنین، چەند ساڵێک لەمەوبەر خۆی لێ جیاکردینەوە و لێمان یاخی بوو، ملی ڕێگای گرتەبەرو رووی لە هەندەران کرد و لە کەنەدا گیرسایەوە، لەو سەفەرەشدا بڕیاری خۆی هەبوو، زۆرمان پێخۆشبوو لەگەڵمان با، بەڵام وتی:«ئیزنم بدەن هەردەچم، ئیزنم نەدەن هەردەچم». بەر لەوەی سەفەر بکات رۆژنامەنووسێکی چالاکی رۆژنامەی«برایەتی ـ خەبات»بوو، ئەو چەند ساڵەی لە دەرەوەش بووە هەمیشە لە مەیدانی رۆژنامەنووسیدا دیاربووە و لە زۆربەی سایت و بڵاوەکراوەی ناوەوە و دەرەوەی کوردستان بابەتی بڵاوکردۆتەوە، هەروەها ڕێکخراوێکیان بەناوی (مالی کورد) لە کەنەدا دامەزراندووە و نورەدین وەیسی دەستەی دامەزرێنەر و بەرپرسی راگەیاندن و پەیوەندییە گشتییەکانی (مالی کورد)ە. لەم رۆژانە، بە سەردان گەڕایەوە کوردستان و سەرێکی بە ماڵە کۆنەکەدا کردەوە و جارێکی دی بە یەکتر شادبووینەوە، لەو چەند رۆژەی سەردانی خەبات گفتوگۆی زۆر دەربارەی رۆژنامەوانی و ژیانی کورد لە هەندەران و زۆر پرس دەکران، لە دیمانەیەکدا نورەدین تیشک دەخاتە سەر ئەو لایەنانە.

*** لەبارەی جالیەی کوردی، کە دەکرێ کۆچی کورد بۆ دەرەوە بە چەند قۆناغێک دیاری بکەین و لە دوای 1975 و پاشان دوای راپەڕین و دواتریش، ئایا ئێوە لەبارەی جالیەی کورد دەڵێن چی، ئاخۆ دروستبوونی جالیە بە ژمارەی زۆرە یان لەسەر جۆری ئەو کەسانە رادەوەستێ کە ئەورووپا و ئەمەریکا و شوێنەکانی دیکەن، ئاخۆ دەشێ بڵێین کورد جالیەی هەیە؟**

ـ هەموومان دەزانین ئەگەر بەپێی ژمارە بێ کورد ژمارەیەکی زۆری لە دەرەوەیە، بەتایبەتیش لە ئەورووپا و تا رادەیەکیش لە ئەمەریکا و کەنەدا، بەڵام بەداخەوە بەشی زۆری ژمارەیە نەک ناوەڕۆک و هیچ کاریگەرییەکی ئەوتۆی نییە، ئەوەش بۆ کۆمەڵێک هۆکار دەگەڕێتەوە، لەوانە دیارە مێژووی رەوەندی کوردی لە دەرەوە، مێژوویێکی دووری نییە و دەکرێ بەسەر چەند قۆناغدا دابەشی بکەین، یەکیان دوای نسکۆی 1975 خەڵکێکی زۆری ناچاربووە رو لە دەرەوە بکات، هەروەها ئەمەش وایکردووە تێکەڵبوونی لەگەڵ ئەو کۆمەڵگایەی لێی دەژی تاڕادەیەک دوا بکەوێ و نەتوانێ ببێتە هێزێکی کاریگەر لەوێ. هۆکارێکی دیکە ئەوەیە کورد هیچ قەوارەیەکی سیاسی سەربەخۆی نییە، چونکە بوونی قەوارەی سیاسی پشتیوانییەکی مادی و مەعنەوی زۆر گرنگە بۆ جالیەی کوردی.

زۆربەی ئەو جالیانەی لە دەرەوە بەهێزن باڵیۆزخانەی وڵاتەکانیان پشتیوانیان دەکەن تا بتوانن رۆڵی کاریگەری خۆیان ببینن. لەگەڵ ئەوەشدا ناکرێ بە یەکجاری خەتێکی راست و چەپ بەسەر هەموو جالیەی کوردیدا بهێنین، بەپێچەوانەوە سەرەڕای سەختی ژیان و گوزەران لە هەندێ وڵات بەتایبەتی لە ئەمەریکا و کەنەدا، ژمارەیەک کەسی بەتوانا و پسپۆرو شارەزاو مامۆستا و زانکۆ ورۆژنامەنووس و نووسەرمان هەیە، بۆ نموونە لە زانکۆکانی کەنەدا و ئەمەریکا نزیکی 15 ـ 20 مامۆستا و پرۆفیسۆری کورد دەرس دەڵێنەوە، لە کەنەدا یەکێک لە سیمبولەکانی کەنەدا کە زۆر شانازی پێوەدەکەن تاوەری CN لە شاری تۆرینتۆ، کە بەرزترین تاوەرە لە هەموو دنیادا، دیزاینەری سەرەکی ئەم تاوەرە ئەندازیارێکی کوردە بەناوی جەمیل مەردۆخی، کە هەموو ساڵێک ڕێزی لێ دەگیرێت.

*** وەک دیارە ئەزموونی فیدراڵی کەنەدا ئەزموونێکی گرنگی فیدراڵیزمە لە سەرتاسەری جیهاندا، نازانم تا چەند حکومەتی هەرێمی کوردستان و حزبەکانمان قورساییان خستۆتە ئەو وڵاتە کە دەکرێ سوود لەو ئەزموونە وەربگیرێ؟**

ـ وەکو بۆچوونی خۆم پێموایە کە فیدراڵیزم زیاتر چارەسەرێکە بۆ کێشەی ئەو نەتەوانەی کە زۆر لە یەکەوە نزیکن و جیاوازی جوگرافی و نەتەوەییان ئەوەندە قووڵ نییە، لەگەڵ ئەوە پێموانییە فیدراڵیزم بۆ کورد چارەسەرێکی بنەڕەتی بێت، چونکە یەکێک لە بنەماکانی فیدراڵیزم پەیوەستە بە دیموکراسییەوە، کۆمەڵگای ئێمەش لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست هیچ زەمینەیەکی دیموکراسی نەبووە، چاوەڕوانیش ناکرێ لە داهاتوودا ئاسۆییەکی گەشەکردنی دیموکراسی بەدی بکرێ، لەبەر ئەوە ئەزموونی فیدراڵی بۆ ئێمە زیاتر لە خەون نزیکە، سەرکەوتنی ئەزموونی فیدراڵی لە کوردستان ئاستەنگی گەورەی لە پێشە، بەڵام بەگشتی دەتوانین نموونەی ئەزموونە فیدراڵییەکانی دنیا بێنینەوە، سیستەمی فیدراڵی یەکێکە لە سیستەمە باوەکانی پێکەوەژیان لە زۆربەی وڵاتانی پێشکەوتووی دنیا، یەکێک لە نموونە هەرە گەشەکانی سیستەمی فیدراڵی، فیدراڵی کەنەدییە، کە لە 10 هەرێم و 2 ناوچە پێکهاتووە، زۆربەی ئەو هەرێم و ناوچانەش بە سیستەمێکی فیدراڵی بەیەکەوە گرێدراون، بەڵام سیستەمی فیدراڵی کەنەدی زیاتر لە کۆنفیدراڵییەوە نزیکە، زۆربەی هەرێمەکان ئازادییەکی تەواویان هەیە، کەنەدا خاوەنی دوو زمانی ڕەسمییە ئینگلیزی و فەرەنسی، بەڵام ڕەسمی بوون بەو مانایەی کوردستان و ئێراق نییە، کە بەناو ڕەسمی بێت، بەڵکو زمانی فەرەنسی بەشێوەیەکی تەواو لە هەر دامودەزگایەکی هەرێمێکی ئینگلیزی، هەر فەرمانبەرێک بۆی هەیە لە کاتی سەردان و هەر پرسیارێک، دەتوانێ داوا بکات بە زمانی خۆی فەرەنسی قسە بکات، زۆربەی پۆستە گرنگەکان لە بەرێوەبەری گشتی بەرەو سەرەوە تا سەرۆک وەزیران، یەکێک لە مەرجە سەرەکییەکانی وەرگرتنی ئەو پۆستانە دەبێ بە نووسین و ئاخاوتن ئینگلیزی و فەرەنسی وەکو یەک بزانێ، تەنانەت سەرۆکی حزبەکانیش، لە کەنەدا چوار حزبی سەرەکی هەیە، دوو لەو حزبە سەرەکیانە یەکیان پارتی لیبراڵە ئەوەیتر پارتی کۆنزەرڤەتیڤ، پار کۆنگرەی پارتی لیبراڵ کرا، یەکێکیان بۆ سەرۆکایەتی پارتەکە هەڵبژارد، یەکێک لە مەرجەکانی وەرگرتنی ئەو پۆستە ئەوەبوو هەردوو زمانی ئینگلیزی و فەرەنسی وەکو یەک بزانێ. بەڵام بەپێی هەندێک فەرەنسی نوێیە، بەشی زۆریان لە دوای 1975 هاتوون، بەگشتی 15 ـ 20 هەزار کورد لە کەنەدا هەیە، هەرچەندە ئەوە ژمارەیەکی ڕەسمی نییە لەبەر ئەوەی زۆربەیان کە دێنە ئەوێ زیاتر خۆیان وەک ئێراقی و ئێرانی و سوری وتورکی ناسراون. بەڵام بەپێی هەندێک ئەمەریکا نوێیە، بەشی زۆریان لە دوای 1975 هاتوون، بەگشتی 15 ـ 20 هەزار کورد لە کەنەدا هەیە، هەرچەندە ئەوە ژمارەیەکی ڕەسمی نییە لەبەر ئەوەی زۆربەیان کە دێنە ئەوێ زیاتر خۆیان وەک ئێراقی و ئێرانی و سوری وتورکی ناسراون. بەڵام بەپێی هەندێک فەرەنسی وەکو یەک بزانێ.

هەرچەندە کوبیک زۆر بایەخ بە مەسەلەی زمانەوانی دەدەن، سیاسەتی زمانیان هەیە، لە دوکان و بازاڕ و شوێنە گشتییەکاندا هیچ کەسێک بۆی نییە تابلۆیەک بە زمانێکی دیکەی جیاواز لە فەرەنسی بەرزبکاتەوە، ئەگەر کەسێک ویستی بە زمانی ئینگلیزی ئەو تابلۆیە بنووسێ بە فۆنتێکی بچووک لە خوارەوەی فەرەنسی، کۆمەڵێک دەسکەوتی ئەو فیدراڵیە هەیە، کە بەداخەوە حکومەتی کوردستان تا ئێستا سوودی لێوەرنەگرتووە، دەبوایە باشترین و بەهێزترین پەیوەندی لەگەڵ حکومەتی کەنەدا هەبووایە، پێموابێ حکومەتی کەنەدی زۆر خۆشحاڵ دەبێ وەکو ئەزموونی فیدراڵی هاوکاری هێزە فیدراڵییەکان بکات. ئەزموونی فیدراڵی کەنەدا گەیشتە ئەو رادەیەی لە ماوەی رابردوودا سەرۆک وەزیرانی کەنەدا، بە ڕەسمی هەرێمی کوبیک وەک نەتەوەیەکی سەربەخۆ و جیاواز لە چوارچێوەی کەنەدا بناسێنێ، لەبەر ئەوە من پێموایە دەبێ حکومەتی کوردستان هەوڵ بدات ئاڵوگۆڕیی و پەیوەندی لەگەڵ حکومەتی کەنەدی بەهێز بکات و سوود لە ئەزموونی فیدراڵی ئەو وڵاتە بەتایبەتی هەرێمی کوبیک و هەرێمەکانی دیکەی کەنەدا وەربگرێ. چونکە لێکنزیکی لە نێوان کێشەی ئێمە لە باشووری کوردستان و ئێراق و پەیوەندی نێوان هەرێمی کوبیک و حکومەتی کەنەدی هەیە.

*** ئەو ڕێکخراوەی ئێوە کاری تێدەکەن بەناوی«مالی کورد»لەو روانگەوەیە کە پەیوەندی کوردستان و کەنەدا بە گرنگ دەزانن، یان تا چەند دەکرێ مالی کورد وەکو دەروازە و کەناڵێک بێت بۆ دروستکردنی ئەو پەیوەندییەی ئێوە باسی لێوەدەکەن، ئەگەر سەرەتایەکی پەیوەندی هەبێ ئایا ئەو ڕێکخراوە دەروازەیەکی دیکەیە بۆ گەشەپێدانی ئەو پەیوەندییە؟**

ـ جالیەی کوردی لە کەنەدا و ئەمەریکا لەو کاتەی کە ئەورووپا و ئەمەریکا و شوێنەکانی دیکەن، ئاخۆ دەشێ بڵێین کورد جالیەی هەیە؟

ـ هەموومان دەزانین ئەگەر بەپێی ژمارە بێ کورد ژمارەیەکی زۆری لە دەرەوەیە، بەتایبەتیش لە ئەورووپا و تا رادەیەکیش لە ئەمەریکا و کەنەدا، بەڵام بەداخەوە بەشی زۆری ژمارەیە نەک ناوەڕۆک و هیچ کاریگەرییەکی ئەوتۆی نییە، ئەوەش بۆ کۆمەڵێک هۆکار دەگەڕێتەوە، لەوانە دیارە مێژووی رەوەندی کوردی لە دەرەوە، مێژوویێکی دووری نییە و دەکرێ بەسەر چەند قۆناغدا دابەشی بکەین، یەکیان دوای نسکۆی 1975 خەڵکێکی زۆری ناچاربووە رو لە دەرەوە بکات، هەروەها ئەمەش وایکردووە تێکەڵبوونی لەگەڵ ئەو کۆمەڵگایەی لێی دەژی تاڕادەیەک دوا بکەوێ و نەتوانێ ببێتە هێزێکی کاریگەر لەوێ. هۆکارێکی دیکە ئەوەیە کورد هیچ قەوارەیەکی سیاسی سەربەخۆی نییە، چونکە بوونی قەوارەی سیاسی پشتیوانییەکی مادی و مەعنەوی زۆر گرنگە بۆ جالیەی کوردی.

زۆربەی ئەو جالیانەی لە دەرەوە بەهێزن باڵیۆزخانەی وڵاتەکانیان پشتیوانیان دەکەن تا بتوانن رۆڵی کاریگەری خۆیان ببینن. لەگەڵ ئەوەشدا ناکرێ بە یەکجاری خەتێکی راست و چەپ بەسەر هەموو جالیەی کوردیدا بهێنین، بەپێچەوانەوە سەرەڕای سەختی ژیان و گوزەران لە هەندێ وڵات بەتایبەتی لە ئەمەریکا و کەنەدا، ژمارەیەک کەسی بەتوانا و پسپۆرو شارەزاو مامۆستا و زانکۆ ورۆژنامەنووس و نووسەرمان هەیە، بۆ نموونە لە زانکۆکانی کەنەدا و ئەمەریکا نزیکی 15 ـ 20 مامۆستا و پرۆفیسۆری کورد دەرس دەڵێنەوە، لە کەنەدا یەکێک لە سیمبولەکانی کەنەدا کە زۆر شانازی پێوەدەکەن تاوەری CN لە شاری تۆرینتۆ، کە بەرزترین تاوەرە لە هەموو دنیادا، دیزاینەری سەرەکی ئەم تاوەرە ئەندازیارێکی کوردە بەناوی جەمیل مەردۆخی، کە هەموو ساڵێک ڕێزی لێ دەگیرێت.

*** وەک دیارە ئەزموونی فیدراڵی کەنەدا ئەزموونێکی گرنگی فیدراڵیزمە لە سەرتاسەری جیهاندا، نازانم تا چەند حکومەتی هەرێمی کوردستان و حزبەکانمان قورساییان خستۆتە ئەو وڵاتە کە دەکرێ سوود لەو ئەزموونە وەربگیرێ؟**

ـ وەکو بۆچوونی خۆم پێموایە کە فیدراڵیزم زیاتر چارەسەرێکە بۆ کێشەی ئەو نەتەوانەی کە زۆر لە یەکەوە نزیکن و جیاوازی جوگرافی و نەتەوەییان ئەوەندە قووڵ نییە، لەگەڵ ئەوە پێموانییە فیدراڵیزم بۆ کورد چارەسەرێکی بنەڕەتی بێت، چونکە یەکێک لە بنەماکانی فیدراڵیزم پەیوەستە بە دیموکراسییەوە، کۆمەڵگای ئێمەش لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست هیچ زەمینەیەکی دیموکراسی نەبووە، چاوەڕوانیش ناکرێ لە داهاتوودا ئاسۆییەکی گەشەکردنی دیموکراسی بەدی بکرێ، لەبەر ئەوە ئەزموونی فیدراڵی بۆ ئێمە زیاتر لە خەون نزیکە، سەرکەوتنی ئەزموونی فیدراڵی لە کوردستان ئاستەنگی گەورەی لە پێشە، بەڵام بەگشتی دەتوانین نموونەی ئەزموونە فیدراڵییەکانی دنیا بێنینەوە، سیستەمی فیدراڵی یەکێکە لە سیستەمە باوەکانی پێکەوەژیان لە زۆربەی وڵاتانی پێشکەوتووی دنیا، یەکێک لە نموونە هەرە گەشەکانی سیستەمی فیدراڵی، فیدراڵی کەنەدییە، کە لە 10 هەرێم و 2 ناوچە پێکهاتووە، زۆربەی ئەو هەرێم و ناوچانەش بە سیستەمێکی فیدراڵی بەیەکەوە گرێدراون، بەڵام سیستەمی فیدراڵی کەنەدی زیاتر لە کۆنفیدراڵییەوە نزیکە، زۆربەی هەرێمەکان ئازادییەکی تەواویان هەیە، کەنەدا خاوەنی دوو زمانی ڕەسمییە ئینگلیزی و فەرەنسی، بەڵام ڕەسمی بوون بەو مانایەی کوردستان و ئێراق نییە، کە بەناو ڕەسمی بێت، بەڵکو زمانی فەرەنسی بەشێوەیەکی تەواو لە هەر دامودەزگایەکی هەرێمێکی ئینگلیزی، هەر فەرمانبەرێک بۆی هەیە لە کاتی سەردان و هەر پرسیارێک، دەتوانێ داوا بکات بە زمانی خۆی فەرەنسی قسە بکات، زۆربەی پۆستە گرنگەکان لە بەرێوەبەری گشتی بەرەو سەرەوە تا سەرۆک وەزیران، یەکێک لە مەرجە سەرەکییەکانی وەرگرتنی ئەو پۆستانە دەبێ بە نووسین و ئاخاوتن ئینگلیزی و فەرەنسی وەکو یەک بزانێ، تەنانەت سەرۆکی حزبەکانیش، لە کەنەدا چوار حزبی سەرەکی هەیە، دوو لەو حزبە سەرەکیانە یەکیان پارتی لیبراڵە ئەوەیتر پارتی کۆنزەرڤەتیڤ، پار کۆنگرەی پارتی لیبراڵ کرا، یەکێکیان بۆ سەرۆکایەتی پارتەکە هەڵبژارد، یەکێک لە مەرجەکانی وەرگرتنی ئەو پۆستە ئەوەبوو هەردوو زمانی ئینگلیزی و فەرەنسی وەکو یەک بزانێ.

هەرێمی کوبیک زۆر بایەخ بە مەسەلەی زمانەوانی دەدەن، سیاسەتی زمانیان هەیە، لە دوکان و بازاڕ و شوێنە گشتییەکاندا هیچ کەسێک بۆی نییە تابلۆیەک بە زمانێکی دیکەی جیاواز لە فەرەنسی بەرزبکاتەوە، ئەگەر کەسێک ویستی بە زمانی ئینگلیزی ئەو تابلۆیە بنووسێ بە فۆنتێکی بچووک لە خوارەوەی فەرەنسی، کۆمەڵێک دەسکەوتی ئەو فیدراڵیە هەیە، کە بەداخەوە حکومەتی کوردستان تا ئێستا سوودی لێوەرنەگرتووە، دەبوایە باشترین و بەهێزترین پەیوەندی لەگەڵ حکومەتی کەنەدا هەبووایە، پێموابێ حکومەتی کەنەدی زۆر خۆشحاڵ دەبێ وەکو ئەزموونی فیدراڵی هاوکاری هێزە فیدراڵییەکان بکات. ئەزموونی فیدراڵی کەنەدا گەیشتە ئەو رادەیەی لە ماوەی رابردوودا سەرۆک وەزیرانی کەنەدا، بە ڕەسمی هەرێمی کوبیک وەک نەتەوەیەکی سەربەخۆ و جیاواز لە چوارچێوەی کەنەدا بناسێنێ، لەبەر ئەوە من پێموایە دەبێ حکومەتی کوردستان هەوڵ بدات ئاڵوگۆڕیی و پەیوەندی لەگەڵ حکومەتی کەنەدی بەهێز بکات و سوود لە ئەزموونی فیدراڵی ئەو وڵاتە بەتایبەتی هەرێمی کوبیک و هەرێمەکانی دیکەی کەنەدا وەربگرێ. چونکە لێکنزیکی لە نێوان کێشەی ئێمە لە باشووری کوردستان و ئێراق و پەیوەندی نێوان هەرێمی کوبیک و حکومەتی کەنەدی هەیە.

*** ئەو ڕێکخراوەی ئێوە کاری تێدەکەن بەناوی«مالی کورد»لەو روانگەوەیە کە پەیوەندی کوردستان و کەنەدا بە گرنگ دەزانن، یان تا چەند دەکرێ مالی کورد وەکو دەروازە و کەناڵێک بێت بۆ دروستکردنی ئەو پەیوەندییەی ئێوە باسی لێوەدەکەن، ئەگەر سەرەتایەکی پەیوەندی هەبێ ئایا ئەو ڕێکخراوە دەروازەیەکی دیکەیە بۆ گەشەپێدانی ئەو پەیوەندییە؟**

ـ جالیەی کوردی لە کەنەدا و ئەمەریکا نوێیە، بەشی زۆریان لە دوای 1975 هاتوون، بەگشتی 15 ـ 20 هەزار کورد لە کەنەدا هەیە، هەرچەندە ئەوە ژمارەیەکی ڕەسمی نییە لەبەر ئەوەی زۆربەیان کە دێنە ئەوێ زیاتر خۆیان وەک ئێراقی و ئێرانی و سوری وتورکی ناسراون. بەڵام بەپێی هەندێک فەرەنسی وەکو یەک بزانێ. بەڵام بەپێی هەندێک فەرەنسی